

V. Molnár László

Magyar folyóirat- és újsághírek az Orosz Birodalom tudományos, művészeti életéről

(II. Józsefkorától a Szent Szövetség létrejöttéig)

Abstract

The author presents the echoes of the Russian scientific and cultural life in the Hungarian press between 1780 and 1815. The readers of this study can know the newspapers of this epoch as Magyar Hírmondó, Magyar Kurír, Magyar Könyv-ház, Mindenés Gyűjtemény and others and the author presents the writers of the articles publishing in these newspapers presenting the results of the Russian cultural life. The study deals first of all with the activity of Miklós Pataky, János Molnár, József Péczeli and István Sándor because they popularized the Russian culture in Hungary. The author tries to present what the Hungarian reader could know about the Academy of Sciences of Petersburg, the intellectual and cultural life in Russia, the University of Moscow established in 1755 and about the reforms of Catherine II and Alexander I.

Keywords: Cultural life; University of Moscow; Academy of Sciences of Petersburg; Hungarian newspapers; reforms; readers;

A sajtó pontos tükrö a társadalmi tudat mindenkori állapotának, tanúja és formálója a politikai közgondolkodásnak, közvetítője a különféle ideológiáknak, továbbadója a felhalmozódott művelődési anyagnak. Egyúttal alakítója és fontos része a nemzet irodalom- és művelődéstörténetének, hiteles kifejezője egy adott időszakban annak, mit tudott és hogyan vélekedett saját magáról, a környező államokról, a nagyvilág eseményeiről. E tanulmány megírásakor azt a célt tűztük magunk elé, hogy bemutassuk: milyen ismeretekkel rendelkezett a magyar újságolvasó a 18-19. század fordulójának oroszországi kulturális életéről, hogyan jutottak el hozzá ezek az információk és miként értékelte e szomszédos nép tudományos, irodalmi, művészeti teljesítményeit.

A Habsburg Monarchia „*elidegeníthetetlen*” részét képező Magyarországon a 18. század elejétől történtek kísérletek arra, hogy rendszeresen megjelenő hírlap tájékoztassa az érdeklődő olvasókat, de magyar nyelvű sajtótermék kiadására csak 1780-tól került sor. Ez jelentős késést jelentett a nyugat-európai újságok megjelenéséhez képest,

mivel az augsburgi „Aviso” és a strasbourgri „Relation” 1609-től, a francia „Gazette” 1631-től, a „Journal des Sçavans” 1665-től, az angol „Daily Courant” 1702-től, a „Review” (Daniel Defoe szerkesztésében) 1704-től, a „Tatler” 1709-től, a „Spectator” 1711-től, a hamburgi „Der Vernünfftler” 1713-től, az osztrák „Wienerisches Diarium” 1703-tól (1780-tól „Wiener Zeitung” néven), a pétervári „Vedomosztyi” ugyancsak 1703-tól látott napvilágot. Ez utóbbi „folytatása” a „Szankt-Petyerburgszkije Vedomosztyi” 1728-tól németül is olvasható volt és több példányban Bécsbe is eljutott.¹

A magyarországi hírlapok a 18. század elejétől németül és latinul kerültek kiadásra, köztük a „Mercurius Hungaricus” (1705–1710), a „Nova Poseniensia” (1721–1722), a budai „Mercurius” (1730–1739), a „Pressburger Zeitung” (1764–1929), az „Allergnädigst privilegierte Anzeigen” (1771–1776) és az „Ephemerides” (1776–1785).²

A nyomtatott újságokat Európa-szerte a felemelkedő polgárság gazdasági és politikai törekvései hívták életre. A 18. század második felében Magyarországon ez az osztály még meglehetősen gyenge volt, mivel a Habsburg-gazdaságpolitika csak mérsékelten támogatta a hazai polgárság fejlődését. A jelentősebb városokat, a polgárosodás bölcsőit (Buda, Pozsony, Fehérvár, Kassa, Debrecen, Sopron stb.) zömében német iparosok és kereskedők lakták és ezzel magyarázható, hogy a hozzájuk szóló újságokat is anyanyelvükön nyomtatták. Magyar nyelvű újság kiadására csak Mária Terézia uralkodásának végén és főként II. József trónra lépését követően lett igény a hazai nemesség és értelmiség körében. Az itthoni nobilett közömbössége a magyar nyelvű sajtó iránt – és egyben viszonylagos kulturális

---

¹ A 18–19. század fordulójának hazai sajtótörténetéhez: G. F. CUSHING: *Books and readers in 18th Century Hungary*. The Slavonic and East European Review, 1969. 57–88. DEZSÉNYI Béla: *Legrégibb hírlapjaink életrajzához*. Magyar Könyvszemle (MKsz), 1940. 353–361. GORIUPP Alice: *A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a XVIII–XIX. század fordulóján*. MKsz, 1944. 19–34. KÓKAY György: *A magyar sajtó története*. I. Budapest, 1979. 39–68. Uő: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei, 1780–1795*. Budapest, 1970. Uő: *A hazai újságolvasás története*. MKsz, 1959. 357–360. Uő: *Ungarische, deutsche und tschechische (slowakische) Zeitungspläne in Ungarn am Ende des XVIII. Jahrhunderts*. MKsz, 1972. 220–232. SASHEGYI Oszkár: *II. József sajtópolitikája*. Századok, 1958. 112–127.

² DEZSÉNYI Béla – NEMES György: *A magyar sajtó 250 éve*. Budapest, 1954. 46–63. KATONA Tamás (szerk): *Az első hazai latin nyelvű újság történetéről: Mercurius Veridicus (1705–1710)*. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása, KENÉZ Győző fordításával, BENDA Kálmán bevezetőjével. Budapest, 1979.

igénytelensége is – csak a Mária Terézia háborúiból következő gabonakonjunktúra hatására változott meg, amikor új igényei ráébresztették gazdálkodásának és egész életmódjának elmaradottságára.

A magyar nyelvű folyóirat- és hírlapirodalom első virágkorát az 1780-as évek jelentik. II. József liberális cenzúratörvénye nyomán ugyanis számos új lap látott napvilágot, amelyek közül főként a „Magyar Hírmondó” (1780–1786), a „Magyar Kurír” (1786–1834), a „Magyar Mercurius” (1788–1789), a „Hadi és Más Nevezetes Történetek” (1789–1791), a „Magyar Museum” (1788–1793), az „Orpheus” (1789–1790), a „Mindenes Gyűjtemény” (1789–1792), az „Erdélyi Magyar Hírvivő” (1790–1791) érdemelnek figyelmet.³ A „kalapos király” és öccse, II. Lipót liberális sajtópolitikájára jellemző, hogy a fenti időszakban a már említett magyar nyelvű hírlapokon kívül latinul, szlovákul, szerbül, szlovénül – és természetesen németül is – jelenhettek meg újságok és folyóiratok. Közük különösen az „Ephemerides Budenses” (1790–1793), a „Der Mann ohne Vorurteil” (1781-ben a neves költő, Bessenyei György szerkesztésében), a „Mercur von Ungarn” (1786–1787), a „Siebenbürger Zeitung” (1783–1787), a pozsonyi „Presspurské Noviny” (1783–1787), a „Staré Noviny Literního Umeni” (1785–1786) című kiadványok voltak népszerűek, de ezek az újságok is – az állami mecénatúra és a szükséges magántőke hiánya miatt – legfeljebb csak néhány évig jelenhettek meg.⁴ Érdekességképpen említjük meg, hogy amíg a jozefinizmus évtizedében szinte minden esztendőben indult új politikai napilap, addig 1794 és 1803 között egyetlenegy sem. 1803-ig pedig az összes Bécsben megjelenő magyar nyelvű hírlap beleolvadt a „Magyar Kurír”-ba. 1792-ben a korabeli Magyarországon 18 újság jelent meg, és ennek mintegy a fele volt magyar nyelvű.

A Martinovics Ignác nevével fémjelzett jakobinus mozgalom (1794–95) leleplezése, az öt vezető személyiség kivégzése és mintegy

---

³ DEBRECZENI Attila: *Első folyóirataink (Magyar Museum)* I–II. kötet. Debrecen, 2004. Uő: *Első folyóirataink (Orpheus)*. Debrecen, 2001. FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története, 1780–1867*. Budapest, 1887. 17–22. Az első magyar nyelvű lap történetéhez: *Magyar Hírmondó (Az első magyar nyelvű újság)*. Vál., bev., jegyz.: KÓKAY György. Budapest, 1981. TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva: *A Minden-es Gyűjtemény Repertórium (1789–1792)*. Budapest, Tatabánya, 1979. Színházi hírek (1780–1803): a Magyar Hírmondó, a Hadi és Más Nevezetes Történetek és a Bécsi Magyar Hírmondó tudósításában. Összeáll.: WELLMANN Nóra. Budapest, 1982.

⁴ KÓKAY (1979): 69–120.

kétszáz résztvevő bebörtönzése után az osztrák cenzúra – I. Ferenc (1792–1835) császár kezdeményezésére – jelentősen csökkentette a magyar nyelvű sajtótermékek kiadását. Hazai hírlapkiadásunk hanyatlása 1805 táján érte el a mélypontot. Ekkor már csak egyetlenegy magyar, egy latin és három német nyelvű politikai lap került megjelentetésre. A hazai sajtókiadás gyors fejlődése tehát a bécsi udvar által támasztott politikai nehézségek, a szigorú cenzúra és a Habsburg-dinasztiával kötött kompromisszum következtében közel fél évszázadra megtorpant.⁵

Az első magyar nyelvű újságok – jellegüknél fogva – elsősorban belső híryanagot közöltek, és a külföldi vonatkozású információk legnagyobb részét a külföldi sajtóból vették át. A lapok híryanaga túlnyomórészt politikai vonatkozású volt, s ennek megfelelően főként a korabeli diplomáciai tárgyalások és a háborúk hadi eseményeiről igyekezett minél részletesebben tájékoztatni olvasóit. A magyar hírlapok rendszeresen beszámoltak az 1787–1791-es orosz-török és az 1788–1790-es orosz-svéd háború döntő összecsapásairól, a cárnő katonáinak legendás vitézségéről, nagyszerű helytállásáról. Ennél jóval kevesebb hír jutott el Magyarországra a korabeli orosz kultúra kimagasló teljesítményeiről, a tudományok kiváló művelőiről. Ezen kevés számú hírek közé tartozik a „*Magyar Hírmondó*” egyik, 1780. évi közleménye James Cook szerencsétlen haláláról, amelyről a „*Szankt-Petyerburgszkije Vedomosztji*” Bécsbe is eljutó német nyelvű változata (Sankt-Peterburgische Zeitung) alapján számolt be az újság.⁶ A következő számban visszatérve erre az érdeklődést felkeltő tragikus eseményre, az arról közölt hír igaz voltát „*Peter Simon Pallas úrnak (aki maga is Oroszországnak némely tartományait bejárván, sok dolgokat adott a tudósoknak legelőször tudtukra) Petersburgból Berlinbe, Anton Friedrich Büsching úrhoz*” küldött levelére való hivatkozással erősítette meg.⁷ Ezt a beszámolót tekinthetjük az első magyar nyelvű híradásnak arra vonatkozóan, hogy a távoli, „Észak Velencéjének” nevezett Pétervárott nemcsak kiváló katonák, gazdag arisztokraták, hanem világhírű tudósok is élnek. Az első hosszú életű hazai újság, a „*Magyar Kurír*” (1786–1834) 18. század végi évfolyamaiban is találunk néha olyan

---

⁵ DEZSÉNYI – NEMES (1954): 22–43.

⁶ Magyar Hírmondó, 1780. I. félév, 57.

⁷ BOR Kálmán: *Orosz tudományos és irodalmi vonatkozások a magyar nyelvű hírlap-irodalomban (1780–1824)*. IN: KEMÉNY G. Gábor (szerk): *Tanulmányok a magyar–oroszirodalmi kapcsolatok köréből*. I. Budapest, 1961. 87. V. MOLNÁR László: *Russzkovengerszkije kulturnije szvojazi (1750–1815)*. Joskar-Ola, 1994. 114–119.

írást, amely segített fogalmat alkotni az oroszországi kultúra állapotáról. Így például 1789-ben a cári udvar életéről és pompájáról közölt három oldalas cikkben, II. Katalin napirendjét ismertetve, említés történt a „könyvesházzól” és a „játéknéző helyről”, ahol a cárnő gyakran megjelent.⁸ Ilyen és ehhez hasonló apró hírek alapján szerezhetett tudomást a kor magyar újságolvasója arról, hogy a Kárpátokon túl, a szomszédos cári birodalomban európai színvonalú kultúra bontogatja szárnyait.

A Mihail Lomonoszov, Vaszilij Tregyakovszkij, Alekszandr Szumarokov, Nyikolaj Novikov, Mihail Heraszkov, Gavriil Gyerzsavin, Alekszandr Ragyiscsev és mások nevével fémjelzett orosz szépirodalomról ez idő tájt a magyar újságolvasó, a hazai közvélemény csak nagyon kevés információval rendelkezett. A korabeli orosz irodalmi alkotások megismerésében a legfőbb akadállynak, a nyelvi nehézségnek a leküzdéséhez Magyarországon „közvetítésre” volt szükség. Mint ismeretes, az adott korszakban a legkitartóbb és leghatékonyabb szellemi „mediátorok” Oroszország és Nyugat-Európa között a németek voltak. A II. Katalin kori orosz költők műveiből készült német fordítások azonban különösebb feltűnést nem váltottak ki sem Bécsben, sem Pozsonyban (az ország akkori fővárosában), vagy Budán, ahol a polgárság számottevő része német anyanyelvű volt, legfeljebb egyesek figyelmét keltették fel az egzotikus különlegességnek tartott orosz irodalmi művek. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a 18-19. század fordulóján élénk kapcsolat bontakozott ki a német és az orosz irodalom között, s az európai közvélemény – közte a magyar is – először ebből szerzett megbízható értesülést az orosz költők és írók alkotásairól.⁹

Az orosz szépirodalmi művek hírére Magyarországon messze megelőzték a pétervári, moszkvai, kijevi, tartui és kazanyi tudományos élet hírei. Míg a nemzeti nyelven alkotó orosz íróknak meg kellett várni, hogy a német tolmácsolás hozzáférhetővé tegye őket a nem szláv nyelven beszélő európai népek, köztük a magyarok számára, addig a németül és latinul megjelentetett oroszországi „tudós írásokat” első kézből, közvetlenül megismerhették azok a magyar értelmiségiek, akik műveltségük, iskoláztatásuk révén jól ismerték ezeket a nyelveket.¹⁰

---

⁸ Magyar Kurír, 1789. I. félév, 292–295.

⁹ GYÖRGY Lajos: *A magyar és orosz irodalom kapcsolatai*. Kolozsvár, 1946. 9–11.

¹⁰ A korszak magyar művelődési viszonyairól ez ideig a legalaposabb áttekintést

Az első magyar nyelvű tudományos folyóirat, a „*Mindenes Gyűjtemény*” (1789–1792) célja – az olvasás népszerűsítésén túl – a felvilágosodás eszméinek és alkotásainak terjesztése is volt. A Duna menti Komáromban, Péczely József körül tömörülő tudományos érdeklődésű kör ismeretterjesztő kiadványát nem tudósoknak szánta, hanem elsősorban a nemesek (akik ekkor még csak ritkán vettek kezükbe könyvet vagy újságot) és a polgári származású nők körében kívánta terjeszteni a szellemi kultúra értékeit. A mintegy negyven tagot számláló tudós társaság gazdag, változatos tartalmú folyóirata valóban tárháza volt a tudományos ismereteknek, hiszen sok mindenről tájékozódhatott belőle a 18. század végének olvasója. Ennek ellenére kevés, száznál alig több előfizetője akadt, mivel a korabeli magyar olvasóközönség még nem igényelte az ilyen színvonalú és tartalmú kiadványt.¹¹

Orosz kulturális vonatkozású írás viszonylag kevés akadt a „*Mindenes Gyűjtemény*” hat kötetében. „*A muszka császárné életének rendje*” című cikkben,¹² melyet a Magyar Kurírral azonos forrásból merített – egyes vélemények szerint közvetlenül attól vett át¹³ –, a cári udvar könyv- és színházkultúrájáról értesülhetett az olvasó. A folyóirat munkatársai közül Pataky Miklós neve három, bennünket érdeklő közlemény aláírásaként szerepelt. A „*Haditörténetek íróihoz*” intézett verse arról tanúskodik, hogy szerzője ismerte az orosz történelem főbb eseményeit és Nagy Péter reformjainak jelentőségét. Pataky versének azt a részletét idézzük, amely – a nagy francia forradalom hatása alatt – ostromozza a cári despotizmust:

Kiknek egek a megfagyott pólusok sarkát méri,
S téli napjuk nyárban lévő esthajnalunkat éri,
A mostoha természetnek havai közepette,
Hol úgy látszott, a Teremtő a Genit elrejtette.

...

---

adja: KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1980. (2. és 3. kiadás: 1983. 1996.).

¹¹ KÓKAY (1979): 220–222.

¹² *Mindenes Gyűjtemény*, II. kötet (1789), 206–207. E hírlap és szerkesztője sajtótörténeti jelentőségéről: BÍRÓ Ferenc: *A Mindenes Gyűjtemény (1789–1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemlélete*. Irodalomtörténeti Közlemények (ItK), 1965. 405–432. Uő: *Kazinczy és Péczeli*. Budapest, 1963. DEBRECZENI Attila: *Tudós hazafiak és érzékeny emberek (Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában)*. Budapest, 2009. 29–34. 175–428.

¹³ BOR (1961): 89.

Sok nemzetek az elrontott királyi szék romjain,
Az öszvetört despotizmus romlott maradványain
Építik a szabadságnak s emberi jusnak várát,
Kiszabván a királysággal járt hatalom határát.¹⁴

Ugyancsak Pataky Miklós magyarázta meg a „*Mindenes Gyűjtemény*” olvasóinak: „*Miért vagyon a Muszka Birodalomnak kétfejű sas címere?*”¹⁵ A szerző harmadik írása az 1788 decemberi ocsakovi győzelemről írt költeménye,¹⁶ amelyre Radó György már 1957-ben felhívta az orosz-magyar kapcsolatokkal foglalkozó kutatók figyelmét.¹⁷ E vers írója 1789 januárjában, tehát alig egy hónappal a cári seregek oszmánok feletti nevezetes diadala után, a következő sorokban örökítette meg az orosz fegyverek sikerét:

Sebes szárnyal észak felől röpi a hír dél felé,
Beszél, s hírdet jó jeleket csevegő szájjal elé.
De mit hírdet? Ocsakovnak hirdeti megvételét,
Melynek eleste tartja szóval a kabinétek [kormányok] felét.
Sem a számos őrző sereg dühös ellenállása,
Sem Mohamed prófétának segítségül hívása,
Nem mentheték Ocsakovot az oroszok kardjától,
Hogy megválnék a nagy Porta Crimeának kulcsától.
Alig kezdék tigris módra dühösen ostromukat,
Megadák a török zászlók egyszeribe magukat!

A fenti írásokon kívül a „*Mindenes Gyűjtemény*” 1789-ben kiadott kötetében Pataky érdekes cikket jelentetett meg „*A Muszka Birodalom népessége*”¹⁸ címmel, amelyben Sz. I. Plescssejev (1752–1802) orosz etnográfus 1787-ben napvilágot látott művére való hivatkozással közölt adatokat.¹⁹ Mivel a komáromi folyóirat 1791-ben megszűnt, Pataky Miklós nem publikálhatott több orosz vonatkozású közleményt.

---

¹⁴ *Mindenes Gyűjtemény*, III. kötet (1790), 296.

¹⁵ Uo, 369–370.

¹⁶ Uo, IV. kötet (1790), 108–114.

¹⁷ RADÓ György: *A magyar–orosz irodalmi kapcsolatok történetéből. Egy 1790. évi magyar vers az oroszok ocsakovi győzelmét dicsőíti*. Filológiai Közöny, 1957. 1. sz. 112–116. D. ZÖLDHELYI Zsuzsa (szerk): *Orosz írók magyar szemmel*. I. Szöveggyűjtemény. Budapest, 1983. 19–21.

¹⁸ *Mindenes Gyűjtemény*, II. kötet (1789), 211.

¹⁹ SZ. I. PLESCSEJEV: *Obozrenyje Rosszijszkoj imperii v ninyesnyem szosztjojanjii*. Szankt-Petyerburg, 1787.

Az utolsó előtti kötetben sajnálkozó megállapítást olvashatunk arról, hogy szégyenletesen keveset tudunk a bennünket körülvevő népek történetéről, de nyomban ezt követően Hollandia és a nem sokkal korábban függetlenné vált Egyesült Államok virágzó gazdasági és tudományos életéről kapott rövid tájékoztatást az érdeklődő.²⁰ A szomszédos Oroszország ekkor még nagyon távolinak, s minden bizonnyal kevésbé vonzóknak és érdekesnek tűnhetett. Természetesen nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a magyar nemesség növekvő félelemérzettel figyelte a katonailag mind jobban megerősödő, Európa egyik vezető nagyhatalmává váló Orosz Birodalom terjeszkedő külpolitikáját, folyamatos területi térnyerését. Ezzel kapcsolatban rendkívül találóan írta Fenyő István irodalomtörténész: „...a rendi alkotmányt görcsösen féltő-védő nemesség nagyon is érthető ellenérzéssel viseltetett az osztrák zsarnokság ikertestvérével, a cárizmussal szemben,”²¹ amely csak módszereiben, politikai gyakorlata egyes vonásaiban különbözött a Habsburg-abszolutizmustól.

Hogy a magyar sajtó mit vett észre az orosz kultúra teljesítményeiből, azt a „befogadó fél” szükségletei magyarázzák. Minden hatásnak ugyanis, legyen az ideológiai, művészeti vagy bármilyen jellegű, megvannak a maga feltételei, amelyeket a társadalmi fejlődés belső törvényszerűségei határoznak meg. Azaz, egy másik nép kultúrájának „befogadása” akkor következhet be, ha „hozzáilleszthető” az adott társadalmi körülményekhez, a nemzeti élet korabeli jellegzetességeihez, hagyományaihoz, az „átvevő fél” eszmei sajátosságaihoz. Mindez nem csak a „hatásra”, hanem a kritikai fogadtatásra is vonatkoztatható.

Jól példázza ezt a magyar nyelvrokonság és az őshazakutatás oroszországi tudományos eredményeinek fogadtatása, illetve sajtóvisszhangja is. Ismeretes, hogy amikor a Jugria–Ugria név összezsengése – az olasz humanista tudós, Enea Silvio Piccolomini (a későbbi II. Pius pápa) nyomán – lassanként „közhellyé” vált a magyar–finnugor rokonság a történeti irodalomban, a hazai tudóskörök felháborodással fogadták e nemzeti hiúságot sértő, a „halszagú finn atyafiságot” hirdető eretnekséget.²² Hasonló elutasításban volt része a

²⁰ Mindenés Gyűjtemény, V. kötet (1791), 334–338.

²¹ FENYŐ István: *Az orosz irodalom fogadtatása a reformkori magyar hírlapirodalomban*. IN: KEMÉNY G. Gábor (szerk): *Tanulmányok a magyar – orosz irodalmi kapcsolatok köréből*. I. kötet. Budapest, 1961. 204.

²² ZSIRAI Miklós: *Finnugor rokonságunk*. Budapest, 1937. 481. PUSZTAY János: *Nyelvrokonság és nemzeti tudat*. Szombathely, 1995. 44–46. KEREZSI Ágnes: *Rokonné-*

svéd Philipp Johann von Strahlenberg 1730-ban Stockholmban megjelent „*Das nord- und östliche Teil von Europa und Asie*” című könyvének is, amelyben szibériai utazásának etnográfiai és nyelvészeti tapasztalatait összegezte, s ezzel nagy lépéssel vitte előre a finnugor nyelvrokonság ügyét. A korabeli magyar tudósok jelentős része azonban elutasította a manyisi (vogul) és hanti (osztják) néppel való rokonságot, mert – ahogyan Zsirai Miklós találóan írta – „*a keleti (hun) eredet talmi dicsőségében sütkérező nemzeti hiúság lázongott a lealacsonyító környezetbe keveredés szégyene ellen.*”²³ Elvértve akadtak csak olyan kutatók (mint Torkos József, Halmágyi István, Huszti András), akik vállalták és hirdették a rokonságot a „*muszka földön túl*” lakó finnugor nyelvű népekkel. A jeles történetíró, a pozsonyi evangélikus lelkész és líceumi rektor, Bél Mátyás (1684–1749) mindvégig kitartott a „*hun-szittya*” eredet mellett, bár közismert róla, hogy rendszeresen levelezett a Pétervárott professzori állásban levő Theophil Siegfried Bayerrel (1694–1738), akitől finn nyelvtant kért tanulmányozás céljából.²⁴

Amikor 1770-ben megjelent Sajnovics János (1735–1785) „*Demonstratio idioma Ungarorum et Lapporum idem esse*” című műve – amely világos okfejtésével és meggyőző érveivel helyes irányba vitte előre a finnugor nyelvrokonság bizonyítását –, annak ellenére, hogy a külföldi szakmai körökben nagy feltűnést és elismerést váltott ki, Magyarországon vegyes érzésekkel fogadták. A lapp rokonság hívei közé tartozott a Jénában tanult pesti evangélikus lelkész, a jozefinista Molnár János (1757–1819) is, aki nem csak lapp szavakkal tarkított hexameterekkel üdvözölte Sajnovicsot,²⁵ hanem a külföldi szakirodalomnak a kérdést érintő műveit is igyekezett megismertetni a hazai közvéleménnyel. 1783-tól bocsátotta útjára a „*Magyar Könyv-ház*” című időszakos kiadványát, amelyben – többek között – a finnugor

---

pek és őshazák. Budapest, 1996. 37–38.

²³ ZSIRAI Miklós: *A modern nyelvtudomány magyar úttörői*. I. kötet. Budapest, 1952. 14.

²⁴ BÉL Mátyás: *Adparatus ad historiam Hungariae*. Pozsony, 1735–1736. 414. Bél Mátyás és Theophil Siegfried Bayer kapcsolatáról: KOSÁRY (1980): 143. SZELESTEI N. László: *Bél Mátyás levelezése*. Budapest, 1993. 275. 276.

²⁵ Magyar Könyv-ház, III. sz. (1783), 648–652. SAJNOVICS János „*Demonstratio idioma Ungarorum et Laponum idem esse...*” című művének magyar nyelvű kiadása: Sajnovics János bizonyítása: a magyar és a lapp nyelv azonos. A nagyszombati kiadást latinból magyarra fordította: CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR Zsuzsa. Szerk.: SZÍJ Enikő. Budapest, 1994.

népek történetével, néprajzával, népzenejével foglalkozó külföldi szerzők, köztük számos oroszországi tudós írását ismertette. Folyóiratának kötetei alapján fogalmat alkothatunk arról, mit tudhatott a korabeli orosz tudományos életről az érdeklődő magyar olvasó. Ebből a szempontból külön figyelmet érdemel Molnár János kiadványának 1783-ban megjelent első négy kötete, amelyekben korábban készített jegyzeteit, recenzióit és kivonatait tette közzé.

Az általa ismertetett művek kiválogatásában elsősorban nyelvészeti érdeklődése vezette. Főként a magyarok eredetének, őshazájának és nyelvrokonságának kérdései irányították figyelmét az Oroszországban dolgozó, többnyire német tudósok azon könyveire, amelyekben az említett problematikák megoldásához remélt adatokat találni. Ezért olvasta el Georg Wilhelm Steller (1709–1746) természet-tudós és orvos 1734-es, valamint 1737–1739-es kamcsatkai utazásáról szóló leírását,²⁶ amelyről alapos ismertetőt jelentetett meg. A recenzius különösen az itilmen nép életmódját bemutató leírást idézte hosszabban, és ehhez 211 szavas magyar-kamcsatkai szójegyzéket is fűzött.²⁷ S. G. Gmelin (1745–1774) német botanikus észak-perzsi utazásáról írt könyvében²⁸ is – érthető módon – a magyar őstörténet fontos színhelyeinek (köztük a Volga-mentének, illetve Asztrahán és Baku vidékének) leírása ragadta meg Molnár János figyelmét.²⁹ Peter Simon Pallas (1741–1811) híres, „*Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs*” című művét szintén olvasta Molnár János, és a kiadvány mindhárom kötetéről részletes kivonatot közölt, gondosan ügyelve a magyarokra vonatkozó adatok kiemelésére. A recenzius könyvismertetőjének különös nyelvtörténeti értéket kölcsönöz az a mordvin és osztják szójegyzék, amelyet Pallas munkájából idéz.³⁰

A magyar evangélikus lelkész nagy tisztelője és kiváló ismerője volt az 1761–1769 között Oroszországban élt August Ludwig von Schlözer (1735–1809) német történésznek és statisztikusnak, aki már 1765-ben a Pétervári Tudományos Akadémia tagja lett, majd hazatér-

---

²⁶ G. W. STELLER: *Beschreibung von dem Lande Kamtschatka*. Frankfurt, 1774. (Reprint: 2009).

²⁷ Magyar Könyv-ház, II. sz. (1783), 69–87.

²⁸ S. G. GMELIN: *Reise durch das nordliche Persien in den Jahren 1770, 1771, 1772*. St.-Petersburg, 1774.

²⁹ Magyar Könyv-ház, II. sz. (1783), 140–155.

³⁰ Uo., II. sz. (1783), 85–95.

te után a göttingai egyetem professzoraként dolgozott.³¹ A magyar jozefinista gondolkodóra főként Schlözer „*Probe russischer Annalen*” című forrásértékű munkája tett maradandó hatást. Ennek recenzálásakor ismertette a 11-12. század fordulóján élt orosz évkönyvíró, Nyesztor életét és tevékenységét, krónikájának sorsát – ezzel kapcsolatban V. N. Tatyiscsev (1686–1750) és Gerhard Friedrich Müller (1705–1783) is hivatkozott –, majd Schlözer alapján felidézte a magyar olvasóknak az orosz föld őslakosságának kérdését és felsorolta az ott élt 11 finnugor népet.³² Molnár János tájékoztatta az olvasókat Johann Eberhard Fischer (1697–1771) pétervári professzor (az akadémiai gimnázium rektora, a klasszikus nyelvek kiváló ismerője) készülő szótáráról, amely negyven nyelv – köztük a finn és magyar – szókincsét kívánta összegyűjteni.³³ A rendkívül művelt recenzens arról is tudott, hogy Fischer kéziratban maradt szótárának egy részét (hanti és manysi anyagát) Schlözer az „*Allgemeine Nordische Geschichte*” (Általános északi történelem) című összefoglaló művében 1771-ben kiadta.³⁴ A magyar olvasók 1783-ban arról is értesülhettek, hogy napvilágot látott G. F. Müller hatalmas anyaggyűjtése két kötetben, „*Sibirische Geschichte*” (1768) címmel.³⁵ A „*Magyar Könyv-ház*” VIII. kötetében, 1796-ban Molnár János rövid cikket közölt Szent Metód kultúrtörténeti jelentőségéről, s ugyanebben az írásában ismét említést tett az orosz őskronika összeállítójáról, Nyesztorról is.³⁶

A magyar lelkész jól ismerte Ivan Ivanovics Lepjohin (1740–1802) természettudós és utazó, a II. Katalin által alapított Orosz Akadémia (Rosszijszkaja Akagyemija) 1783–1802 közötti titkárának tevékenységét

---

³¹ A. L. Schlözer életére és tevékenységére vonatkozóan: Eduard WINTER (Red): *August Ludwig von Schlözer und Russland*. Berlin, 1962. 107–246. H. NEUBAUER: *August Ludwig Schlözer (1735–1809) und die Geschichte Osteuropas*. IN: *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas*. Band 18. Berlin, 1970. 205–230. Julius FARKAS: *Schlözer und die finnisch-ugrische Geschichte*. IN: *Sprach- und Volkskunde. Ural-Altaitische Jahrbücher* (Wiesbaden), 1952. 1–22. H. BALÁZS Éva: *A. L. Schlözer und seine ungarischen Anhänger*. IN: F. JÁNOSI-ENGEL, G. KLINGENSTEIN, H. LUTZ (red): *Formen der europäischen Aufklärung*. Wien, 1976. 251–269.

³² *Magyar Könyv-ház*, II. sz. (1783), 7–18.

³³ *Uo.*, III. sz. (1783), 505.

³⁴ ZSIRAI (1952): 17.

³⁵ *Magyar Könyv-ház*, III. sz. (1783), 505–509.

³⁶ Molnár János a Szent Metódról publikált szócikket a „*Némely nevezetes emberekről*” című írásában közölte: *Magyar Könyv-ház*, VIII. sz. (1796), 119–121.

is. Ezt bizonyítja a jeles tudós dél-oroszországi útikönyvének³⁷ ismertetése, amelyben a recenzens beszámolt Lepjohin művének tudományos novumairól, a cári birodalom földrajzáról és néprajzáról írt kiadvány forrásértékéről. A könyvismertető szerzőjének figyelmét elsősorban a mordvin, csuvas és tatár népre vonatkozó adatok keltették fel, s ezzel magyarázható, hogy írásában Magyarországon először közölt mordvin nyelvű szöveget (a Naphoz szóló imádságot).³⁸ Az evangélikus tudós alaposan áttanulmányozta Lepjohin művét, abban a reményben, hogy a Volga menti népek szókincsében magyar szavakat talál.

A recenzált könyvek túlnyomó részét Molnár János az 1635-ben Nagyszombatban alapított, 1777-ben Budára, majd 1784-ben Pestre költöztetett egyetem nagyhírű könyvtárában olvasta el. Itt bukkant rá a II. Katalin közreműködésével összeállított szótár, a „*Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*” első kötetére is, amely Peter Simon Pallas gondozásában, 1786-ban, Pétervárott látott napvilágot. Erről a munkáról, amely az összes XVIII. századi többnyelvű szótár közül a leggazdagabb finnugor anyagot tartalmazta, a recenzens 1793-ban írt nyelvészeti közleményében számolt be a magyar olvasóknak.³⁹ A tudós lelkész 1804-ben, a nyelvész Gyarmathi Sámuel (1751–1830)⁴⁰ „*Affinitas*” című művének ismertetésekor ismét említett az orosz összehasonlító szótárról, arra utalva, hogy a magyar tu-

---

³⁷ I. I. LEPJOHIN: *Dnyevnije zapiszki putyeesztoij po raznim provincijam Rosszjszkovo goszudarsztva*. T. 1–4. Szankt-Petyerburg, 1771–1775. Molnár a H. Hase-féle német fordítást ismerte, amely 1774-ben Altenburgban került kiadásra.

³⁸ Magyar Könyv-ház, III. sz. (1783), 132–147.

³⁹ MOLNÁR János: *Név-egyeztetés*. Magyar Könyv-ház, V. sz. (1793), 150.

⁴⁰ A nemesi származású, kolozsvári születésű Gyarmathi Sámuel a bécsi egyetem orvosi karán tanult. Később Schlözer (már 1771-ben állást foglalt a magyar–finnugor nyelvrokonság mellett) hatására és sürgetésére írta meg – Sajnovics János elméletének folytatójaként – „*Affinitas linguae Hungaricae cum Linguis Finnicae originis Grammaticae demonstrata*” (1799) című kitűnő könyvét, amelyben azt hangsúlyozta, hogy a nyelvek rokonságának fő bizonyítékát nem a szavak, hanem a toldalékok, ragok és képzők közös eredetében kell keresni. Az összevető hasonlítás kiterjesztette a többi finnugor nyelvre is, helyesen ismerve fel, hogy ezek közül a magyarhoz a manysi és a hanti nyelv áll a legközelebb. Azt is kimutatta, hogy a török–magyar szóegyezések a hosszas történelmi érintkezésből származó utólagos átvételek és nem az állítólagos nyelvrokonság bizonyítékai. Gyarmathi munkásságának jelentőségéről: M. NAGY Ottó: *Gyarmathi Sámuel élete és munkássága*. Kolozsvár, 1944. (Legújabb kiadása: Budapest, 2010.). BÁRCZI Géza: *A magyar nyelvtörténeti kutatások történetének vázlatja*. IN: BENKŐ Loránd (szerk): *A magyar nyelv története*. Budapest, 1967. 581–592; GULYA János: *Gyarmathi Sámuel*. Budapest, 1978.

dós számos példát hoz „*abból a dicsőséges, új, orosz betűkkel írt és Szent-Pétervárott nyomtatott könyvből.*”⁴¹

A „*Magyar Könyv-ház*” hasábjain Molnár János 1783-ban részletesen beszámolt a Pétervári Tudományos Akadémia szervezetéről és működéséről is.⁴² Ezzel az írásával az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a magyar tudóstársaság létrehozásának fontosságára és támogassa azokat az elképzeléseket, amelyek már hosszabb ideje egy ilyen jellegű intézmény felállítására irányultak.⁴³ A tudós lelkész cikkének forrásai a „*Commentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae*” és a „*Novi Commentarii*” című pétervári akadémiai kiadványok voltak, amelyek 1728-tól, illetve 1750-től jelentek meg. Molnár János, aki rendszeresen nyomon követte e tudományos folyóiratok közleményeit, terjedelmes recenziójában ismertette a Nagy Péter által 1725-ben felállított akadémia történetét, a külföldről meghívott híres tudósok (köztük Daniel Bernoulli, Leonhard Euler, Johann Caspar Taubert, Jacob Stählin, Tobias Lowitz, Ulrich Theodor Aepinus, Johann Gottlieb Georgi, Johann Georg Gmelin, Georg Wolfgang Krafft, Gerhard Friedrich Müller, Anton Friedrich Büsching és mások) névsorát, az intézmény célkitűzéseit, szervezeti felépítését és szabályzatát. A cikk írója felsorolta az akadémia osztályait, a tagság tudományos fokozatait, sőt még a tudósok jövedelmeit is, hogy az olvasók reális képet kapjanak az orosz tudomány bőkezű támogatásáról. A tudós lelkész ezen közleményében többször is említést tett a korabeli pétervári akadémián használt nyelvek kérdéséről. Ezzel kapcsolatban felidézte azt a hivatalos rendelkezést, amely szerint „*minden deákul (azaz latinul) vagy orosz nyelven írassék, továbbá az évenkénti közgyűlésen felolvasásra kerülő két beszéd (oráció) közül az egyik latinul, a másik oroszul hangozzék el,*” de „*a deák is elébb oroszra fordíttassék és nyomattassék ki.*”⁴⁴ Az akadémia égisze alatt működő egyetem tevékenységét ismertette a recenzens beszámolt arról, hogy ott min-

---

⁴¹ Magyar Könyv-ház, XXI. sz. (1804), 78–103.

⁴² Uo, II. sz. (1783), 63–67.

⁴³ Bél Mátyás 1735-ben készített részletes tervezetet a magyarországi tudományos akadémia létrehozására. Bessenyei György, a hazai felvilágosodás egyik legkiválóbb alakja, az 1778-ban megjelent „*Magyarság*” és az 1779-ben írt „*Holmi*” című röpirataiban javasolta az akadémia mihamarabbi felállítását. A 18. század második felében rajtuk kívül még Kollár Ádám, Hell Miksa és Révai Miklós készített hasonló jellegű tervezeteket.

⁴⁴ Magyar Könyv-ház, II. sz. (1783), 69.

den preceptor oroszul és valamennyi professzor pedig latinul köteles az előadását megtartani, azaz németül vagy franciául senki sem oktathatja az adott diszciplínát. A szerző cikkét az akadémiai intézmények, köztük a csillagvizsgáló, a botanikus kert és a nyomda tevékenységének felvázolásával fejezte be.

A „*Neues St. Peterburgisches Journal*” 1781-es évfolyamának első és második számát ismertette⁴⁵ Molnár János pontos tájékoztatást adott az 1765-ben, orosz arisztokraták és külföldi akadémikusok, mint Grigorij és Vlagyimir Orlov, Roman Voroncov, Grigorij Tyeplov, Alekszandr Vjazemszkij, Leonhard Euler, Jacob Stählin, Johann Caspar Taubert és mások) által alapított Szabad Gazdasági Társaság (Volnoje ekonomicseszkoje obscsesztvo)⁴⁶ pályázatairól és tevékenységéről, megemlítve, hogy „*ma már hetvenre szaporodott tagságának száma.*”⁴⁷

A „*Magyar Könyv-ház*” hasábjain 1793-tól a „*Némely nevezetes emberekről*” című rovatban az evangélikus lelkész több, lexikonszerű cikket közölt „*Oroszországiak*”, „*Orosz birodalmiak*” vagy „*Péterváriak*” címmel a cári család és az udvar életéről, a bel- és külföldi könyvek cenzúrájának megszigorításáról I. Pál trónra lépése (1796) után,⁴⁸ majd 1804-ben „*Törvény- és tudományújítás az Orosz Birodalomban*” címmel I. Sándor (1801–1825) jogi és kulturális reformjairól, köztük az új egyetemek felállításáról és az alsófokú népoktatásról. Ezen kívül beszámolt a Pétervári Tudományos Akadémia 1803. december 23-ai üléséről is, amelyen A. Sz. Sztroganov gróf beszédet mondott és érdemrendeket osztott ki, valamint arról, hogy „*10 ezer rubelt irányoztak elő azok jutalmazására, akik neves oroszok lefestésében vagy kifaragásában kitűnnek.*”⁴⁹

1793-ban a kiváló publicista egyik írásában említést tett az 1762-ben Oroszországba került magyar származású orvosról, a moszkvai egyetem professzoráról, Keresztúri Ferencről (1738–1811). Vele kapcsolatban olvashatjuk: „*Moszkva városának Belogradi részében nagyon tudományok mindensége. Azoknak művelői közt olvasok ily nevet: operator*

---

⁴⁵ Uo, IV. sz. (1783), 7–17.

⁴⁶ A Társaság tevékenységének összefoglaló története: V. V. ORESKIN: *Volnoje ekonomicseszkoje obscsesztvo v Rosszii (1765–1917)*. Moszkva, 1963.

⁴⁷ Magyar Könyv-ház, II. sz. (1783), 12–13.

⁴⁸ Uo, X. sz. (1798), 125–128.

⁴⁹ Uo, XXI. sz. (1804), 208.

et prosector Kereszturi” (Keresztúri Ferenc sebész és kórboncnok).⁵⁰

Molnár János írásai tehát arról tanúskodnak, hogy szerzőjük nagy szorgalommal és példás alapossággal gyűjtötte az orosz tudományos életre vonatkozó híreket, és azokat – ha némi késéssel is – sorra eljuttatta a magyar olvasókhöz. Természetesen illúzió és naivitás lenne azt gondolni, hogy ezek az információk tíz- és százezrekhez jutottak el, mivel a folyóirat olvasóinak száma mindössze néhány száz volt. Ez pedig a 9,5 milliós Magyarország népességéhez viszonyítva elenyésző kisebbségnek tűnik.

A 18. század utolsó évtizedének magyar nyelvű folyóiratai közül kiemelt helyen kell említenuünk a kezdetben Győrben, majd Bécsben megjelent „*Sokféle*” című irodalmi kiadványt. Az 1791-ben indult folyóirat kiadója és szerkesztője az a Sándor István (1750–1815) gróf volt, akit a magyar művelődéstörténet kiváló műfordítóként, irodalmárként és az első hazai bibliográfusként tart számon, s a maga korában az egyik legolvasottabb és legsokoldalúbb polihisztornak számított.⁵¹ Az általa kiadott folyóiratot eredetileg szórakoztató és tanulságos olvasmánynak, ismerettárnak szánta. A tudós szerkesztő érdeklődése kiterjedt a nyelvtudományra is, s bár nevét nem emlegetik a hazai finnugor komparatiztika legkiválóbb művelői között, mivel nem olyan nagy formátumú kutató mint Sajnovics vagy Gyarmathi, mégis kétségtelen tudománytörténeti tény, hogy elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar–finnugor nyelvi rokonság hirdetése és népszerűsítése terén.⁵²

A „*Sokféle*” című folyóirat hasábjain a polihisztor tudós nem csak szépirodalmi és publicisztikai írásait közölte, hanem nyelvészeti okfejtéseit és felbecsülhetetlen értékű nyelvi gyűjtéseit is. A finnugor rokonság meggyőződéses híveként azt tervezte, hogy lakóhelyükön keresi fel az Orosz Birodalom területén élő nyelvrokonainkat. „*Egy igazi hazafi óhajtása*” című cikkében részletesen felvázolta a távoli utazásra vonatkozó elgondolásait.⁵³ Mint írta, az ilyen feladatra vállalkozó kutatónak bőséges útiköltségre, a Habsburg-uralkodó hozzájárulására, a pétervári hatóságok engedélyére, az orosz nyelv kiváló

---

⁵⁰ Uo, V. sz. (1793), 27.

⁵¹ Egyik legismertebb munkája: SÁNDOR István: *Egy külföldön utazó magyarnak jó barátjához küldött levelei*. Győr, 1793. (Új kiadása: Budapest, 1990.).

⁵² RÉTHEI PRIKKEL Marián: *Sándor István nyelvtudománya*. Nyelvészeti Füzetek 60. sz. Budapest, 1909.

⁵³ *Sokféle*, III. sz. (1795), 108–127.

tudására, az oroszországi tudósok (köztük Gmelin, Pallas és mások) műveinek ismeretére és személyes támogatásukra is szükség lenne. Ezt követően ismertette az úttervet is, mely szerint Bécsből Varsón, Péterváron és Moszkván át jutottak volna el nyelvrokonainkhoz, s az utazás végcéljául Finnországot jelölte meg. E tudományos expedíció gondolatát minden bizonnyal Schlözer híres „*Allgemeine Nordische Geschichte*” (1771) című műve ébresztette fel a magyar tudósban. Erre utal a jeles német történésztlől átvett idézet is: „*Hat die ungarische Sprache sogar mit ihren entferntesten Schwestern gleichwohl eine so sichtbare Ähnlichkeit, so ist zu vermuten, dass sie mit ihren näheren Schwestern am Ural und an der Wolga noch näher Übereinkomme: möchte nur einst das Glück einen Sajnovics auch in diese Gegenden führen.*”⁵⁴ A cikk írójának óhaja azonban nem valósult meg, mert – mint írta – nem talált olyan útítársra, aki kiváló jellembeli, fizikai és tudományos erényei következtében alkalmas lehetett volna a rendkívüli feladatra. Később, 1808-ban újabb tervet dolgozott ki a finnugor népek felkutatására, de ez a szándéka sem vált valóra.⁵⁵

Sándor István munkáiban gyakran találkozunk a korabeli oroszországi tudomány olyan kiválóságainak nevével, akiknek művei forrásul szolgáltak nyelvrokonaink életére és a magyarok őstörténetére vonatkozóan. A legtöbbször Peter Simon Pallas könyveire hivatkozott, ezért valószínű, hogy az ő munkásságát ismerte a legjobban.⁵⁶ Gyakori utalásokat találunk nála August Ludwig von Schlözer műveire is, ám az iránta érzett tisztelet nem akadályozta meg az önálló ítéletalkotásban és véleménynyilvánításban, sőt olykor még tévedéseire is rámutatott. „*Schlözer igen csalatkozik – írta a magyar polihistor –, amikor azt állítja, hogy a lapp még minden idegen szótól mentes, pedig nemcsak svéd vagy német, hanem orosz szavakban is bővelkedik.*”⁵⁷ A jeles német tudós „*Allgemeine Nordische Geschichte*” című könyvét valószínűleg azért használta oly gyakran, mert ebben jelent meg elő-

---

⁵⁴ Uo, VII. sz. (1801), 57.

⁵⁵ Uo, X. sz. (1808), 137–138.

⁵⁶ P. S. Pallas művei közül Sándor István főként az alábbiakra hivatkozott: *Sammlung historischer Nachrichten über mongolischen Völkerschaften*. St.-Petersburg, 1776. *Reise in die südlichen Statthaltschaften des Russischen Reichs*. Leipzig, 1801. *Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthaltschaften des Russischen Reichs in den Jahren 1793-1794*. St.-Petersburg, 1794. E művekre való utalások: Sokféle, III. sz. (1795), 114., 203; X. sz. (1808), 147; VI. sz. (1799), 185.

⁵⁷ Sokféle, VIII. sz. (1801), 142.

szőr Johann Eberhard Fischer forrásértékű kéziratos szótárának manysi és hanti anyaga.

A „*Sokféle*” című folyóirat szerkesztője jól ismerte a volt Linné-tanítvány, Johann Gottlieb Georgi (1729–1802), az akadémia kémia- és földrajzprofesszorának munkáit is, köztük a „*Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs*” (Leipzig, 1783) című könyvét, amelyre cikkeiben többször is hivatkozott.⁵⁸ Az oroszországi tudósok közül Sándor Istvánnál még gyakran találunk utalásokat a neves Szibériakutató, Johann Georg Gmelin (1709–1755) professzor,⁵⁹ valamint unokaöccse, a Kaukázus, a Kaszpi-tenger és Perzsia egyes vidékeit beutazó Samuel Gottlieb Gmelin (1745–1774) munkáira,⁶⁰ Ivan Ivanovics Lepjohin és Pjotr Ivanovics Ricskov útleírásaira.⁶¹

Az említett munkákat Sándor István kritikával olvasta és használta, s ezek állításaival, adataival kapcsolatban több alkalommal a tévedésekre is rámutatott. A már idézett tanulmányában, amelyben oroszországi utazásának tervét fejtette ki, találóan mutatott rá arra, hogy az addigi kutatók (például Pallas és más német, orosz, svéd, dán útleírók) nem jegyezték le teljes pontossággal a nyelvrokaink között gyűjtött néprajzi és nyelvészeti anyagot.⁶² Egy későbbi cikkében pedig azt említette, hogy „*Schlözer mások írásaiból merítette finnugor szóanyagát,*”⁶³ ezért rendkívül fontosnak tartotta, hogy magyar tudós keresse fel nyelvrokainkat. Pjotr Ricskov azon állítását, hogy „*hajdan szlávul beszéltek a magyarok, és csak mostani hazájukban váltottak nyelvet,*” szintén visszautasította a magyar polihisztor, és a „*nyelvcseré*” gondolatával szemben az alábbi érvet szegezte: „*A nyelv változik, fejlődik, de egész nép senki kedvéért sem vesz fel idegen, más nyelvet.*”⁶⁴

A győri folyóiratkiadó és szerkesztő helytálló nyelvi fejtegetései – bármily furcsának tűnhet is ez annak a szemében, aki kézbe veszi a „*Sokféle*” köteteit – a maga korában észrevehető hatást nem gyakorol-

---

⁵⁸ Uo, VIII. sz. (1801), 79–80; XI. sz. (1808), 39.

⁵⁹ J. G. GMELIN *Reise durch Siberien von dem Jahre 1733 bis 1743* című négykötetes művére vonatkozó hivatkozások: *Sokféle*, III. sz. (1795), 110., 118. VI. sz. (1799), 17–19; X. sz. (1808), 135.

⁶⁰ J. G. GMELIN: *Untersuchungen der drei Naturreichen. St.-Petersburg, 1770–1784* című könyvére való utalás: *Sokféle*, III. sz. (1795), 110.

⁶¹ *Sokféle*, III. sz. (1795), 111–112.

⁶² Uo, III. sz. (1795), 115.

⁶³ Uo, VIII. sz. (1801), 73.

⁶⁴ Uo, VIII. sz. (1801), 139–140; V. MOLNÁR (1994): 121–124.

tak sem a nyelvtudomány művelőire, sem az iskolázottabb nemesi és polgári olvasóközönségre. Sajnos, ezen írásoknak az őket megillető elismerésben sem volt részük, mivel a magyar–finnugor nyelvrokonságot tagadó tudósok „*elhallgatták*”, az átlagolvasó pedig nem volt elég művelt ahhoz, hogy igazi értéküket észrevegye. E folyóirat kötetei azonban így is becses emlékei és számottevő dokumentumai a hazai tudománytörténetnek, a korabeli európai tudományos eredmények magyarországi ismeretének és fogadtatásának.

Az 1790-es évek végének magyar nyelvű hírlapjai viszonylag sokat írtak Oroszországról, de a hírek túlnyomó többsége politikai és katonai vonatkozású volt. A hazai olvasók érdeklődésének középpontjában Habsburg József nádor és Alekszandra Pavlovna nagyhercegnő (I. Pál cár leánya) 1799 áprilisi eljegyzéséről és októberi esküvőjéről, Fjodor Fjodorovics Usakov admirális földközi-tengeri katonai sikereiről, valamint Alekszandr Vasziljevics Szuворov hadainak magyarországi átvonulásáról, és sorozatos itáliai győzelmeiről beszámoló híradások álltak.⁶⁵ Elvértve azonban ezekben az években is szerepelt egy-két tudósítás az orosz tudományos és kulturális életről az ez idő tájt Bécsben megjelent „*Magyar Kurír*” hasábjain, főként az úgynevezett „*elegyes*” (vegyes) hírek között. A magyar olvasónak ugyanúgy tudomására jutott Peter Osten professzor „*új aranycsinálási*

---

⁶⁵ A. V. Szuворov Észak-Itáliába vonuló hadseregének egyik hadteste, körülbelül 11 ezer főnyi katonaság, haladt át Magyarország területén 1799-ben, M. V. Rebinder vezérőrnagy parancsnoksága alatt. Az orosz csapatok öt hadoszlopban a Lemberg, Duklai-hágó, Kassa, Miskolc, Eger, Hatvan útvonalon május 26-án érkeztek Pest-Budára, ahonnan Fehérvár, Sümeg, Nagykanizsa, Laibach (Ljubljana), Verona irányában vonultak tovább. A Magyar Kurír 1799. június 3-ai száma így számolt be az eseményekről: „Az orosz seregek egymás utáni csapatokban nagy figyelmességet érdemlő körülállással [azaz hatalmas tömegtől körülvéve] érkeztek be városunkba [Pestre és Budára], mely azon aranyidőkre emlékezteti az embereket, melyben régi őseink ez előtt mintegy 900 esztendővel napkeletről ide, Pannóniába és Dáciába jöttek ... Az ideérkezett orosz sereg... mind a mai napig egészségét és erejét annyira megtartotta, hogy ha gondos szemekkel valaki őket végignézi, bámulás nélkül nem szemlélheti. De bezzeg nagy becsülettel is fogadta ezen két város őket, mivel még érkezésük előtt közel 1000 akó [53 ezer liter] bort szedett egybe, melyet a lakosság pénz és jutalom nélkül, csupán jóindulatuktól ösztönözve hordott össze.” A hírlap ezt követően így folytatta tudósítását: „Ma reggel mentek el az orosz vitézek tőlünk teljes meglepéssel... A mi nagyjaink [azaz előkelőink], közép és alsó rendjeink a felebaráti szeretettel pontosan megegyező szívességgel viseltettek irántuk.” Az orosz csapatok magyarországi átvonulásáról részletesebben: DARVAS István: *Szuворov hadai Magyarországon 1799-ben*. Századok, 1949. 1–4. sz. 282–291. VAJDA Pál: *Szuворov csapatai Magyarországon*. Budapest, 1950. 3–11.

eljárása”,⁶⁶ mint az is, hogy a cári cenzúra a Habsburgok jól bevált gyakorlatához és módszereihez igazodik.⁶⁷ De a „*Magyar Kurír*” beszámolt a kurlandi és livlandi ifjúság képzése céljából Dorpatban (Tartuban) felállítandó egyetem tervéről,⁶⁸ továbbá arról a természet-tudományos közleményről is, amelyet Pallas államtanácsos jelentett meg az Azovi-tengerben keletkezett új szigetről.⁶⁹

Amikor 1800-ban I. Pál (1796–1801) cár váratlanul felmondta a szövetséget a bécsi udvarral, rövid időre háttérbe szorultak a magyar sajtóban az oroszországi vonatkozású hírek. Az új uralkodó, I. Sándor 1801 márciusi trónra lépése, a Napóleon-ellenes újabb katonai koalíció létrejötte után azonban ismét gyakrabban számoltak be a cári birodalomról – főként a kibontakozó reformokról – a hazai hírlapok. A bécsi „*Magyar Kurír*”⁷⁰ és a „*Magyar Hírmondó*”⁷¹ rendszeresen tájékoztattak az orosz iskolaügyet, a közművelődést és a tudományos életet érintő reformok híreiről, amelyekből hatékony és nagyarányú kulturális fejlődés képe bontakozott ki a néhány ezerre tehető művelt olvasói réteg előtt.

A fenti tudósítások arról tanúskodnak, hogy – mint a „*Magyar Kurír*” találóan megfogalmazta – „*az Orosz Birodalom Góliát-lépésekkel siet azon nagysághoz, melyet a néhai I. Péter és II. Katalin cárnő eleibe rajzoltak.*”⁷² A „*Magyar Hírmondó*” pedig egy helyen így összegezte 1802-ben az oroszországi változások tanulságait: „*Nyilvánvaló, hogy Muszkaország a nemrégben kezdődött századdal annyira ment, hogy szomszédjai figyelmességét méltán megérdemli, s a dolgok mostani folyásán gondolkodó elmének elég okot szolgáltatthat az arról való meggyőződésre, hogy egynéhány esztendőnk sokkal többet tehetnek valamely nemzet boldogságára, mint másszor több századok.*”⁷³ Ezt követően vizsgáljuk meg közelebbről, hogy e kétségtelenül jelentős kulturális változások mely vonatkozásairól szerzett tudomást a 19. század eleji magyar újságolvasó.

---

⁶⁶ Magyar Kurír, 1799. június 28. (I. félév, 798.).

⁶⁷ Uo, 1799. július 12. (II. félév, 59–60).

⁶⁸ Uo, 1799. november 21. (II. félév, 672.).

⁶⁹ Uo, 1800. május 23. (I. félév, 634–635.).

⁷⁰ A Magyar Kurír összefoglaló történetéről: KÓKAY (1979): 91–100., 140–143., 151–154. DEZSÉNYI Béla: *A Magyar Kurír és a cenzúra (1787–1793)*. MKsz, 1967. 12–39.

⁷¹ A bécsi Magyar Hírmondó sajtótörténeti jelentőségéről: KÓKAY György: *A bécsi Magyar Hírmondó (1789–1803)*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. Budapest, 1957. 164–190. KÓKAY (1979): 124–136.

⁷² Magyar Kurír, 1804. január 13. (I. félév, 62.).

⁷³ Magyar Hírmondó, 1802. május 14. (I. félév, 679.).

A korabeli hírlapokat tanulmányozva azonnal szembetűnik, hogy a sajtóhírek zöme az oroszországi közoktatási reformmal kapcsolatos. A „Magyar Kurír” és a „Magyar Hírmondó” rendszeresen közölt információkat a pétervári iskolaügyi reformbizottság munkájáról, az elkészült és jóváhagyott tervezetről,⁷⁴ végrehajtásának körülményeiről,⁷⁵ valamint az eredményeikről beszámoló miniszteri jelentésről.⁷⁶ 1804-ben érdekes cikk jelent meg az orosz mezőgazdasági szakoktatás helyzetéről és Andrej Afanaszjevics Szamborszki (1732–1815) Carszkoje Szeló-i kezdeményezéséről.⁷⁷ Ezzel kapcsolatban olvashatjuk: „Ennek az oskolának felállítására egy Szamborszki nevű görögkeleti pap szolgáltatott alkalmatosságot, aki ... sokáig lévén Londonban, nagy szorgalmatosságot fordított az angliai mezei gazdaság megtanulására, s mivel a természeti tudományt és históriát is nagyon kedvelte, annál inkább boldogult amannak tanulásában és tanításában. Ő a néhai Alekszandra Pavlovna nagyhercegnővel Magyarországra küldetvén ..., nagyon alászállott ezen közhasznú institutum (tudniillik az általa alapított pavlovszki oktatási intézmény).”⁷⁸

A magyar nyelvű hírlapok beszámoltak Fjodor Rosztopcsin gróf voronovói intézetéről⁷⁹ is, továbbá a moszkvai kereskedők társaságának arról a tervéről, hogy a manufaktúra- és bányatulajdonos

---

⁷⁴ Magyar Kurír, 1803. április 1. (I. félév, 414–416.)

⁷⁵ Uo, 1803. május 6. (I. félév, 573.). 1803. december 9. (II. félév, 735.). 1804. január 28. (I. félév, 267.).

⁷⁶ Uo, 1805. május 3. (I. félév, 566–568.).

⁷⁷ A. A. Szamborszki a Kijevi Teológiai Akadémia befejezése után, 1765-ben mint az orosz követség pópája került Londonba, ahol 16 évi tartózkodása alatt elmélyülten tanulmányozta az angol mezőgazdaság helyzetét és szakirodalmát. Hazatértét követően előbb Alekszandr Pavlovics nagyherceg egyik nevelője, majd 1797-ben a Szabad Gazdasági Társaság tagjává és a Carszkoje Szelóban alapított mezőgazdasági iskola igazgatójává választották. A következő esztendőben látott napvilágot „*Polozsenyije praktyicseszkoj skoli zemlegyelija i szelszkovo hozjajsztva*” (A földművelés és a mezőgazdaság gyakorlati iskolájának helyzete) Szankt-Petyerburg, 1798. című műve, amely a korszerű agrotechnikai eljárások hasznosságát hirdette. 1799-ben Alekszandra Pavlovna nagyhercegnő gyóntatópapaként került Magyarországra, ahol öt évet töltött és személyes ismeretségbe került a szarvasi mezőgazdasági mintaiskola létrehozójával, Tessedik Sámuellel (1742–1820). Oroszországba való visszatérése után Szamborszki hasonló mintagazdaságot hozott létre a harkovi kormányzóságban levő Sztratimirovkán. Életéről és tevékenységéről részletesebben: N. SZTYELLECKIJ: *Protojerej A. A. Szamborszki*. Kijev, 1896. V. MOLNÁR László: *Életutak találkozása 1703–1848*. Piliscsaba, 2004. 69–81.

⁷⁸ Magyar Kurír, 1804. augusztus 7. (II. félév, 172–174.).

⁷⁹ Uo, 1804. augusztus 7. (II. félév, 174.).

Pavel Grigorjevics Gyemidov által 1772-ben Moszkvában alapított és 1779-ben Pétervárra áthelyezett intézethez hasonló kereskedelmi iskolát kívánnak felállítani negyven tandíjfizető és ugyanannyi tandíjmentes tanuló részére.⁸⁰ Rövid cikk jelent meg a közegészségügy helyzetét javítani szándékozó 1802-ben kiadott cári rendeletről, amely újból megengedte, hogy orosz diákok külföldön is járhassanak orvosi egyetemre.⁸¹ 1805-ben a „*Magyar Kurír*” ismertette az orosz orvostudomány várható megreformálásának tervét, amelyet az új Orvosi Akadémia felállítására alapoztak, s erre a munkára az uralkodó a bécsi Johann Peter Frank professzort kérte fel.⁸² Egy másik hír három új állatorvosi akadémia létrehozásáról és a sebészetet tanuló ifjak Bécsbe, illetve Berlinbe történő kiküldéséről számolt be.⁸³ Ezenkívül olvashatunk még az 1757-ben Ivan Ivanovics Suvalov gróf javaslatára és I. Erzsébet támogatásával felállított Művészeti Akadémia évi jövedelmének hatvanezer rubelről száznegyven ezerre való felemeléséről, majd az 1802. december 23-án Alekszandr Szergejevics Sztroganov gróf elnökletével megtartott közgyűlésről is, ahol jutalmakat osztottak ki, továbbá I. Sándor azon elhatározásáról, hogy ezentúl minden évben tízezer rubel összeggel jutalmazza a legtehetségesebb festőket és szobrászokat.⁸⁴

Részletesen beszámoltak a magyar újságok I. Sándor felsőoktatási reformjairól is, így többek között a dorpati (tartui) egyetem felállításának tervéről,⁸⁵ javadalmairól és az építkezés előrehaladásáról,⁸⁶ az egyetemi önkormányzat (autonómia) kihirdetéséről,⁸⁷ könyvtára felállítására és évi gyarapítására rendelt összegről,⁸⁸ professzorainak „*udvari tanácsos*” címmel való felruházásáról,⁸⁹ a hallgatók és tanárok formaruhájáról,⁹⁰ továbbá az intézmény oktatási nyelvéről.⁹¹ Több

---

⁸⁰ Uo, 1805. február 1. (I. félév, 155.).

⁸¹ Magyar Hírmondó, 1802. április 6. (I. félév, 495–496.).

⁸² Magyar Kurír, 1805. november 15. (II. félév, 615.).

⁸³ Uo, 1804. október 16. (II. félév, 465–467.).

⁸⁴ Uo, 1803. január 18. (I. félév, 78.).

⁸⁵ Uo, 1803. február 8. (I. félév, 172–173); Magyar Hírmondó, 1803. február 4. (I. félév, 159–160.).

⁸⁶ Magyar Hírmondó, 1802. február 5. (I. félév, 187–188.).

⁸⁷ Magyar Kurír, 1803. december 6. (II. félév, 718.).

⁸⁸ Uo, 1805. január 8. (I. félév, 46.).

⁸⁹ Uo, 1803. február 8. (I. félév, 176.).

⁹⁰ Uo, 1804. július 17. (II. félév, 79–80.).

⁹¹ Uo, 1804. október 16. (II. félév, 484.).

cikk látott napvilágot a Pétervári Tudományos Akadémia mellett működő főiskola létesítéséről,⁹² valamint új egyetemek (köztük a kazanyi) szervezésének tervéről is.⁹³ Ezek a hírek a „*Szankt-Petyerburgszkije Vedomosztji*” és a különböző németországi „*tudós levelek*” (Intelligenzblatt) híryanagából kerültek át a magyar lapokba, így például az a beszámoló is, amely a harkovi egyetem felavatásáról és a moszkvai univerzitás professzorainak magas kitüntetéseiről számolt be.⁹⁴ Ebből a cikkből arról is értesülhetünk, hogy a magyar származású moszkvai orvosprofesszort, Keresztúri Ferencet – kiváló szakmai munkája elismeréseként – briliánsgyűrűvel jutalmazták.

Gyakran szerepeltek a magyar újságokban olyan hírek, amelyek neves külföldi tudósok oroszországi meghívásáról illetve odaérkezéséről tudósítottak.⁹⁵ A külföldről meghívott tanárok között néhány magyarországi származású (magyar vagy szláv nemzetiségű) is előfordult, köztük Balugyánszky Mihály (a pétervári egyetem jogászprofesszora, első rektora, I. Miklós cár nevelője, igazságügyi államtitkár, később a tizenöt kötetes „*Orosz Birodalom Törvénygyűjteményé*”-nek összeállítója),⁹⁶ Sztojkovics Athanáz (1773–1832; Göttingenben tanult szerémségi „*hungarus*” értelmiségi, az első hazai szerb nyelvű fizikatankönyv szerzője), Lódy Péter (1764–1829), előbb Nagyváradon, majd – Fessler Ignác Auréllal és Martinovics Ignáccal egyidőben – Lembergben tanított, ezt követően Pétervárott jogászprofesszor, egyetemi dékán,⁹⁷ és Kukolnyik László (1765–1821), a

---

⁹² Magyar Hírmondó, 1802. április 16. (I. félév, 543–544.).

⁹³ Uo, 1803. január 28. (I. félév, 126–127.); Magyar Kurír, 1803. január 28. (I. félév, 124–125).

⁹⁴ Magyar Kurír, 1805. április 5. (I. félév, 437–438.).

⁹⁵ Uo, 1803. április 1. (I. félév, 416.). 1804. január 31. (I. félév, 139.). 1804. március 9. (I. félév, 313.). 1804. március 23. (I. félév, 367–369.). 1804. május 22. (I. félév, 636.). 1804. június 22. (I. félév, 780.). 1804. október 12. (II. félév, 455–456.); Magyar Hírmondó, 1802. február 23. (I. félév, 280.).

⁹⁶ Balugyánszky pályafutásáról részletesen: TARDY Lajos: *Balugyánszky Mihály*. Budapest, 1954. J. M. KOSZACSEVSZKAJA: *Mihail Andrejevics Balugjanszkij i Petyerburgszkij unyiverszityet pervoj csetoertyi XIX veka*. Leningrad, 1971. M. JU. DRONOV: *Mihail Andrejevics Balugjanszkij („Szvoj” szregyi „csuzsih”, „csuzsoj” szregyi „szvojih”)*. IN: J. Sz. Uzenyova (red): *Szlavjanszkij mir v tretijem tiszjacseletyjii. K 1150-letyiju szlavjanszkij pizmennosztji*. Moszkva, 2013. 156–165. V. MOLNÁR László: *Egy „hungarus” tudós két cár szolgálatában (Balugyánszky Mihály, 1769 – 1847)*. IN: Szvák Gyula (szerk): *A mi ruszisztikánk*. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra. Budapest, 2015. 144–163.

⁹⁷ V. M. ZVEREV: *Pjotr Dmitrijevics Logyij*. Bjuletyeny sztugyencseszkovo naucsnovo obscsesztva LGU. Vipuszk 2, 1959. 28–42.

római jog és a fizika professzora Pétervárott), akiknek Oroszországba történt meghívásáról így számolt be a „Magyar Kurír” 1804. március 9-én: „Balugyánszky Mihály a múlt ősszel Petersburgba utazott, s a neki szánt professzori hivatalot ott már el is kezdte. Rajta kívül ismét három magyar tudóst hívatnak az Orosz Birodalomba professzorságra, úgymint Sztojkovic Athanasius a harkovi császári univerzitásba; Lódy Péter Ung vármegyei születésű, a logika és a moralis philosophia (a morálfilozófia) lengyeli professzora Petersburgba, és Kukolnyik László beregi születésű hasonlóképpen oda, a természettudományok tanítására. Mind a hárman engedelmet nyervén az odaváló menetelre, Petersburg felé már úton vannak.”⁹⁸

Több magyar nyelvű cikk látott napvilágot a Pétervári Tudományos Akadémián végzett munkáról, a bőkezűen támogatott intézmény évi javadalmazásának felemeléséről,⁹⁹ természettudományi gyűjteményének gyarapításáról,¹⁰⁰ a nagyhírű tudóstársaság részére folyósított birtok- és pénzügyi adományokról.¹⁰¹ Beszámolt a magyar sajtó az Akadémia szerteágazó külföldi kapcsolatairól, köztük arról is, hogy a párizsi Nemzeti Intézet (Institut National) a két intézmény addigi levelezésének összegyűjtését javasolta,¹⁰² a holland tudósok pedig értékes könyvajándékot juttattak el Pétervárra.¹⁰³ A „Magyar Kurír” 1804. szeptember 4-én cikket közölt arról a pályázatról, amely szerint: „A Petersburgi Császári Tudományos Akadémia nemrégiben ötszáz rubelt tett fel annak jutalmul, aki orosz versekben valamely szép tragédiát avagy szomorújátékot jelentet meg. A tárgyat (azaz a témát) a szerzőnek szabad tetszésére bízta ugyan ez a tudós Akadémia, mindazonáltal igen kedvezően venné, ha azon birodalom históriájából választja azt ... Ezt az ötszáz rubelt valamely ismeretlen személy küldötte ezen Akadémia részére.”¹⁰⁴

Kevesebb hírt közöltek a magyar újságok az 1783-ban alapított, 1796-ig Jekatyerina Romanovna Daskova hercegnő elnöksége alatt működő Orosz Akadémiáról, amely főként az irodalom és a nyelvtudomány ápolását, a filológiai kutatások támogatását tekintette elsődleges feladatának. A „Magyar Hírmondó” 1802-ben arról tájékoztatta olvasóit, hogy megjelent P. I. és D. M. Szokolov „Orosz nyelvtan”

---

⁹⁸ Magyar Kurír, 1804. március 9. (I. félév, 302.).

⁹⁹ Magyar Hírmondó, 1803. január 4. (I. félév, 16.).

¹⁰⁰ Uo, 1802. március 16. (I. félév, 381.).

¹⁰¹ Magyar Kurír, 1803. szeptember 16. (II. félév, 358.).

¹⁰² Magyar Hírmondó, 1802. október 5. (II. félév, 455.).

¹⁰³ Magyar Kurír, 1803. augusztus 9. (II. félév, 185.).

¹⁰⁴ Uo, 1804. szeptember 4. (II. félév, 194.).

(Rosszijszkaja grammatyika) című munkája, és a mű szerzőit államtanácsosi rangra emelték.¹⁰⁵

A „*Magyar Hírmondó*” a 19. század első éveiben több alkalommal is beszámolt az 1765-ben alapított, a gazdasági ismeretek terjesztésében kiemelkedő jelentőségű Szabad Gazdasági Társaság tevékenységéről, így például az 1803-ra kitűzött pályázat témájáról és díjairól,¹⁰⁶ az 1804. évi közgyűlésről, a beérkezett munkákról, valamint a bel- és külföldi nyertesek névsoráról.¹⁰⁷ Jó néhány cikk tájékoztatott az irodalom- és művészetpártoló I. Sándor bőkezű adományairól, az orosz és külföldi tudósoknak nyújtott jutalmakról. A „*Magyar Kurír*” 1804-ben arról tudósított, hogy az uralkodó A. F. Szevasztyanov (1771–1824) természettudósnak briliánsgyűrűt adományozott, mivel lefordította orosz nyelvre Carl von Linné „*Systema naturae*” című művének első kötetét.¹⁰⁸ Ugyancsak ez a lap számolt be meg nem erősített hír gyanánt arról, hogy a cár szolgálatába fogadta Julian Niemcewicz (1757–1841) lengyel költőt és politikust, a Tadeusz Kościuszko vezette felkelés résztvevőjét, „*aki pennája és nevezetes poétai írásai által is ismeretessé tette magát ... s most hazatért Amerikából Galíciába.*”¹⁰⁹ A Magyar Hírmondóban jelent meg cikk arról, hogy „*I. Sándor cár nem csak becsben tartja a tudományokat, hanem elő is mozdítja azokat a tudósok hathatós pártfogása által*”, amit jól bizonyít az a tény is, hogy a lőcsei születésű, Göttingenben Schlözernél tanult, később Bécsben működő evangélikus történetíró, Engel János Keresztély (németesen: Johann Christian Engel; 1770–1814) az uralkodótól briliánsgyűrűt kapott – Alekszandr Boriszovics Kurakin miniszter francia nyelvű levele kíséretében – „*Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*” (Halle, 1801) című munkájáért, amelyet a Pétervári Tudományos Akadémiának ajánlott, és művéből egy-egy példányt az uralkodónak, valamint miniszterének is megküldött.¹¹⁰

Az orosz arisztokrácia mecénási tevékenységéről, nemes gesztusairól is találunk híreket a magyar lapokban. Így például arról, hogy Andrej Kirillovics Razumovszkij gróf (1752–1836), a Pétervári Tudományos Akadémia elnökének és Ukrajna hetmanjának fia – aki 1810–

---

¹⁰⁵ Magyar Hírmondó, 1802. május 14. (I. félév, 679–680.).

¹⁰⁶ Uo, 1803. március 8. (I. félév, 293–294.).

¹⁰⁷ Uo, 1805. február 8. (I. félév, 190–192.).

¹⁰⁸ Magyar Kurír, 1804. május 22. (I. félév, 636.).

¹⁰⁹ Uo, 1803. március 1. (I. félév, 261.).

¹¹⁰ Magyar Hírmondó, 1802. február 26. (I. félév, 282–284.).

1816 között közoktatásügyi miniszter volt – gazdag könyvtárát, természettudományi gyűjteményét és százezer rubel összeget ajándékozott a moszkvai tankerületnek,¹¹¹ Nyikolaj Nyikityics Gyemidov (1773–1828) gyáros és bányatulajdonos pedig felbecsülhetetlen értékű gyűjteményével és ugyancsak százezer rubellel gazdagította szülővárosa, Jaroszlavl főiskoláját és gimnáziumát.¹¹²

I. Sándor reformjai, tudomány- és művészetpártoló tevékenysége mellett a „liberális” sajtószabadságra vonatkozó intézkedések híre sem kerülte el a magyar szerkesztők és újságolvasók figyelmét. Ezzel kapcsolatban olvashatjuk a „Magyar Kurír” 1804-ben közölt cikkében: „Sándor cár a magát illendő határok között a nyomtatásbéli szabadságnak pártját fogja, szembetűnőleg gyarapítja az orosz nemzet tudományos állapotát. Különböző városokban kezdtek mostanság orosz nyelven olyan új folyóiratok kiadatni, amelyek által sokféle közhasznú tárgyak tételnek közönségessé (ismertté), amilyenek a mesterségek, szántás–vetés, hazafiúi jótételek és effélék.”¹¹³

A Martinovics Ignác vezette 1794–1795-ös jakobinus mozgalom felszámolása és megtorlása után az osztrák hatóságok következetesen megakadályozták új magyar nyelvű hírlapok indítását, sőt a meglévők számát is csökkenteni igyekeztek. Rendkívül szigorú intézkedések léptek életbe a cenzúra területén, amelyek erősen megszürték a külföldi és hazai tudósításokat egyaránt.¹¹⁴ A hírlapok szerepét ezt követően az irodalmi és tudományos folyóiratok vették át, s a nemzeti nyelv és irodalom ápolásáért küzdő írók, költők (Kazinczy Ferenc¹¹⁵, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Batsányi János és mások) mozgalma ezekben jutott nyilvánosságához.

Ezen folyóiratok közül Kultsár István „Hazai Tudósítások” című kiadványa 1806-tól látott napvilágot, és eleinte csak belföldi híreket közölhetett, majd 1808-tól kezdve külföldieket is. Nevét ekkor „Hazai s Külföldi Tudósításokra” változtatták, és az „Orosz Birodalom” címszó alatt nagyrítván a tudományos élet néhány jelentősebb eseményéről

---

¹¹¹ Magyar Kurír, 1804. november 20. (II. félév, 643.).

¹¹² Uo, 1803. június 10. (I. félév, 734–735.).

¹¹³ Uo, 1804. július 10. (II. félév, 44.).

¹¹⁴ *Megbíráltak és bírálók (A cenzúrahivatal, 1780–1867)*. Vál.: MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit. Budapest, 1985. 11–27.

¹¹⁵ A Kazinczy-kutatásról legújabban: DEBRECZENI Attila: *A Kazinczy kritikai életműkiadás textológiai problémái*. Debrecen, 2011. KAZINCZY Ferenc: *Hivatali levelezés*. S. a. r.: SOÓS István. Debrecen, 2013.

is beszámolt. 1817-től látott napvilágot e folyóirat „*Hasznos Mulatságok*” címet viselő, vegyes tartalmú melléklete, amelyben ismét gyakrabban jelentek meg hosszabb-rövidebb közlemények az orosz irodalomról.¹¹⁶ Ezek bemutatása azonban már meghaladja témánk időhatárait, ezért nem áll módunkban ismertetésük. Ugyanígy kénytelenek vagyunk eltekinteni az ugyancsak 1817-ben indított és 1832-ig (előbb Toldy Ferenc, majd Vörösmarty Mihály szerkesztésében) havonta rendszeresen megjelenő „*Tudományos Gyűjtemény*”¹¹⁷ orosz vonatkozású híryanagának bemutatásától is.¹¹⁸

Az 1780–1815 közötti orosz kulturális élet egyes teljesítményeiről beszámoló, általunk ismertett mintegy százhusz magyar nyelvű újságcikk azt bizonyítja, hogy a hazai hírlapokban évi átlagban három–négy orosz vonatkozású közlemény jelent meg. Mindez azt jelzi, hogy a nagyvilág dolgai iránt érdeklődő újságolvasó elenyészően keveset tudott meg a korabeli orosz nemzeti kultúra kimagasló alkotásairól. Sajnos, a két szomszédos nép kölcsönösen kevés információval rendelkezett egymásról, ami főként a viszonylag csekély számú érintkezésből, a korabeli tájékoztatási eszközök hiányából, a hatalmas, az adott korban nehezen leküzdhető távolságból, a rossz útviszonyokból és számos más tényezőtől fakadt. Ez utóbbiak közé tartozik az a félelem és szorongás, amelyet a magyar nemesség az „északi kolosszus”-sal szemben érzett, valamint az az aggodalma, nehogy Magyarország a lengyelek sorsára jusson. Ez az aggály azonban alaptalan volt, mivel a Habsburgok és a Romanovok a fenti időszakban többnyire szövetségesi viszonyban álltak és nyílt konfrontációra nem került sor köztük. Sőt, a Magyarország területén élő szláv népek (különösen a szerbek) mind nagyobb szimpátiával és várakozással tekintettek Oroszországra, amelyben a pánszláv törekvések legfőbb támaszát látták.

---

¹¹⁶ MAYER Rita: *Tudósítások Oroszországról Kultsár István „Hasznos Mulatságok”-jában. In: Irodalmak barátsága (A magyar–orosz és magyar–ukrán kapcsolatok történetéhez)*. Budapest, 1977. 38–48.

¹¹⁷ KÓKAY (1979): 338–354.

¹¹⁸ Tanulmányunk záróévének az 1815-ös esztendőt, a napóleoni háborúk lezárását követő Szent Szövetség rendszerének létrejöttét tekintjük, amely új politikai konstellációt eredményezett, s hosszú időre megszabta az európai nemzetközi kapcsolatok és a kulturális érintkezések alakulását.